

A Nyugat első nemzedéke 2/3

Kosztolányi és Móricz

Dr. Hauber Károly, 2019



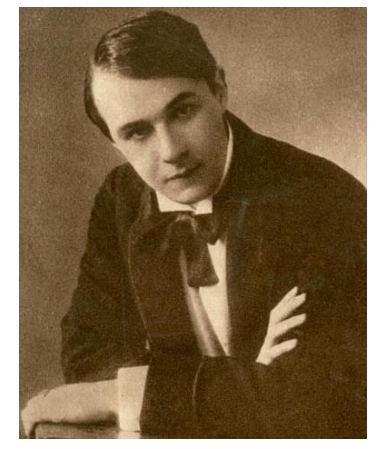
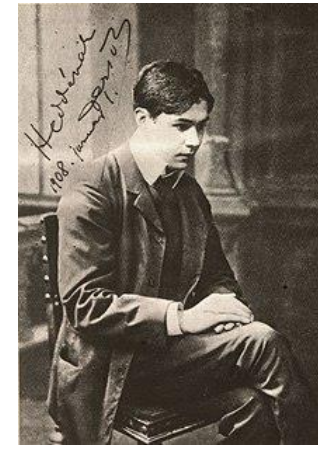
Dr. Hauber Károly, 2019

Jelentőségük, időszerűségük

- Kosztolányi és Móricz hasonló szerepet tölt be a magyar prózaepikában, mint Ady és Babits a lírában: európai szinten fejezték ki korukat
- Nem poétikai újításaikkal tűnnek ki (e tekintetben Krúdyé az elsőbbség), ám mély valóság- és emberismeretük legjobb műveikben olyan formát kap, amely minden mesterséget megszügyenít: a zseni teremtő munkájáról árulkodik
- Kosztolányi főként a városi középosztály problémavilágát jelenítette meg. A tudatalattit is megsejtető lélektani realizmussal, egyedülálló stílusművészettel
- Móricz az alföldi parasztságról és a kisvárosi dzsentiről mondott a legtöbbet. Megfigyelőképessége, elbeszélni tudása méltó folytatása Jókaiénak és Mikszáthénak
- A világ, amelyet bemutattak már jórészt a múlté. Teremtett alakjaik azonban hasonlítanak hozzánk. Problémáik többsége pedig velünk van napjainkban is

Kosztolányi élete 1

- Kosztolányi Dezső (1885-1936)
Szabadkán született nemesi eredetű polgári családban. Apja, Kosztolányi Árpád matematika-fizika szakos tanár, a szabadkai gimnázium igazgatója. Anyja, Brenner Eulália gyógyszerészek utóda. Unokatestvére Csáth (Brenner) Géza. Nagy hatással van rá apai nagyapja, a szabadságharc honvédszázadosa
- A gimnáziumot szülővárosában végzi, majd a pesti egyetem magyar-német szakára iratkozik be. Itt köt barátságot Babitscal és Juhász Gyulával.
Tanulmányait abbahagyja, újságíró lesz



Kosztolányi kisgyermekként és ifjúként



Elöl Kosztolányi szülei az unokákkal. Hátról balról a költő sógornője, öccse, húga, ő maga és felesége

Kosztolányi élete 2

- 1913-ban nősül, felesége, Harmos Ilona színésznő, egyetlen fiuk születik Kosztolányi Ádám (1915)
- 1910-ben megjelent kötete hozza meg számára a népszerűséget, tekintélye nő, 1926-ban ő lesz az írók világszervezetének, a PEN Klubnak az első magyar elnöke
- 1929-ben a Toll című lapban megjelent írása (*Az írástudatlanok árulása. Különvélemény Ady Endréről*) óriási vihart kavart, barátai (pld. Babits) sem értenek egyet vele

- Betegségének első jelei 1933 nyarán jelentkeznek. Kiderül: ínyrákja van. Már betegen találkozik élete utolsó szerelmével, Radákovich Máriával, akivel új életet szeretne kezdeni. De sem a műtétek, sem a stockholmi rádiumbesugárzás nem segít

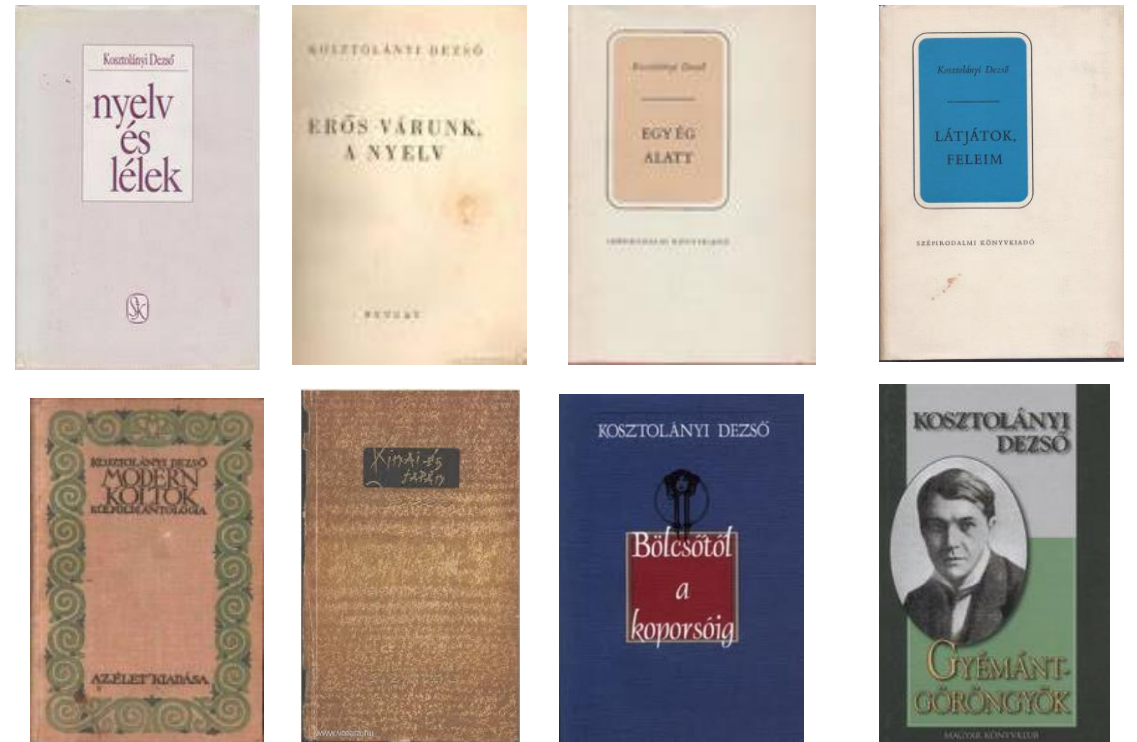


A nagybeteg író feleségével és kezelőorvosával

Irodalomtörténeti helye

- Kosztolányi a Nyugat, egyúttal az egész magyar irodalom egyik legjelentősebb alakja. Több műfajban is maradandót alkotott:
 - Lírikusként nem egyenletes a munkássága, két versciklusa azonban a legnagyobbak közé emeli
 - Mindössze négy kisregényt írt, ám mindegyik remekmű, s ott a helyük a legjobb magyar szépprózai művek között
 - Novellistaként a világirodalom klasszikusai (Maupassant, Csehov, Borges) közé tartozik

- Kitűnő műfordító volt, publicistaként és esszéistaként pedig párját ritkítja, szinte minden sora maradandó. Itt csak képekkel hívhatjuk fel a figyelmet néhány művére



A felső sorban két nyelvvel és két irodalommal foglalkozó kötet. Alul: műfordítások, publicisztikai írások

A lírikus Kosztolányi

- Kosztolányinak kilenc verseskönyve jelent meg. Mindegyikben van jelentős alkotás. Az elsőből például kiemelkedik az ifjúságot sirató **Üllői úti fák**, a Mákból az **Akarsz-e játszani?**, a Kenyér és borból az első létösszegzés, a **Boldog, szomorú** dal
- A bús férfi panaszai összefoglal és felveti a későbbi nagy témákat: elidegenedés (**Beírtak engem mindenféle könyvbe**), empátia (**Ó én szeretem a bús pesti népet**), az élet végességének problematikája (**Most harminckét éves vagyok**)

- Zömmel szabadversben írt jellemrajzokat tartalmaz a Meztelenül, amelyben a beszélő részvéte kap hangot (**Tanár az én apám**)
- Kötetei közül kiemelkedik az 1910-es és a 35-ös. Főként velük foglalkozunk

Verseskötetei

Négy fal között (1907)

A szegény kisgyermek panaszai (1910)

Mágia (1912)

Mák (1916)

Kenyér és bor (1920)

A bús férfi panaszai (1924)

Meztelenül (1928)

Zsivajgó természet (1930)

Számadás (1935)

Kosztolányi Dezső



- **Három stílusirányzat** jellegzetességei figyelhetők meg a kötetben. Hangulatvilága az impresszionizmushoz, dekorativitása a szecesszióhoz, jelképteremtő ereje a szimbolizmushoz kapcsolja
- A beszélő **két nézőpontból** tárja elénk gyermekkori emlékeit: Látjuk, amint a gyermek rácsodálkozik a világra. De elénk villan az is, ahogy az emlékező felnőtt nézi az eseményeket és egykori önmagát
- Világképe egységes (és a későbbiekben is jelen van): a gyermekkor a teljesség világa, a felnőttkor ehhez képest beszűkülést hoz



Mint aki a sínek közé esett...

- A ciklus nyitóverse mutatja be azt a szituációt, amelyben a beszélő felidézi gyermekkori emlékeit. **Kulcssorai:** *Mint aki a sínek közé esett... és lát, ahogy nem látott sose még... egy percre megfogom, ami örök...*
- Az élet végességére eszmél rá a lírai én, ami lehetővé teszi, hogy magasabb nézőpontból tekintsen a világra. Hogy a felszín mögött megpillantsa a lényegét, hogy észrevegye az örök értékeket...
- A vers már megelőlegezi a Hajnali részegség élményét, és hasonlít Babits Mint különös hírmondó című művére is

Mint aki a sínek közé esett...

*És általérzi tűnő életét,
míg zúgva kattog a forró kerék,
cikázva lobban sok-sok ferde kép,
és lát, ahogy nem látott sose még:*

*Mint aki a sínek közé esett...
a végtelent, a távol életet
búcsúztatom, mert messze mese lett,
mint aki a sínek közé esett:*

*Mint aki a sínek közé esett -
vad panoráma, rémes élvezet -
sínek között és kerekek között,
a bús idő robog fejem fölött,
és a halál távolba mennydörög,
egy percre megfogom, ami örök,
lepkéket, álmat, rémest, édeset:*

Mint aki a sínek közé esett.

Három további vers

- A gyermek és a felnőtt látószögét az írás kapcsolja össze a **Mostan színes tintákról álmodom** című versben
- A teljesség vágya ihlette ezt. Az ünnep utáni sóvárgást érzékeltetik a különleges színek és formák, az egzotikus helyszín és az idő („*egy vén toronyba, szünes-szüntelen*”) s főként a szeretet, a tartalmas emberi kapcsolatok (anyámnak, húgomnak)
- A lezárásban a felnőtt beszél. Ő menekül a szürkeségből:
„Kiszínezném vele az életem”
- A nagyapa haláláról szól az **Azon az éjjel**. A halál éjszakáját és reggelét megidéző halmozások kitörölhetetlennek mutatják be az élményt. Kapcsolatukat a „néma angyal”-hasonlat is érzékelteti
- Csáth Géza egyik-másik novelláját (Anyagyilkosság, A kis Emma) juttatja eszünkbe **A rút varangyot véresen megöltük**, amely a gyermek látószögéből hősinek mutatja be az agresszivitást („*győztes hadvezérek*”) majd a felnőtt perspektívájából így értékeli: „*mi hóhérok, mi törpe gyilkosok*”

Boldog, szomorú dal

- Kenyér és bor című kötetének nyitóverse 1917-ben keletkezett. Elégia és létösszegző vers, témája az önmegvalósítás
- Három szerkezeti egységre tagolható: az első 28 sor leltárszerűen sorolja fel, amit a lírai én elért az életben. Az egyszerűbb értékektől haladunk a bonyolultabbak felé, az anyagi jóléttől a családon át a művészi sikerekig

Az értékek hierarchiája

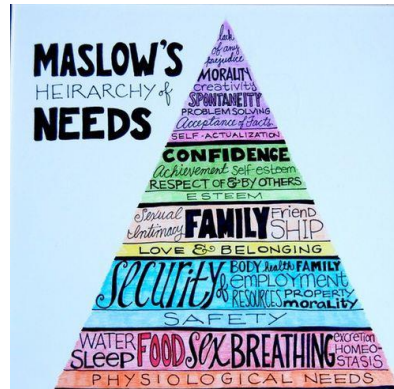
Önmegvalósítás

Megbecsültség, státus

Összetartozás, szeretet

Biztonság iránti szükségletek

Alapvető élettani szükségletek



- A második egység (29-38. sor) szemben áll ezzel. Hiányt jelez, amit a kincs szimbolizál. A harmadik összefoglal: „*Itthon vagyok itt e világban,/ s már nem vagyok otthon az égben.*”
- Miről szól a vers? Az önmegvalósítás kudarcáról?
- Inkább arról: ilyen az emberi élet. Ha egzisztenciát akarunk teremteni, le kell mondanunk ifjúkori álmainkról...
- Ez szomorú, de boldog is, hiszen elsősorban a világban kell otthonra lelnünk. Időnként azonban álmainkra is figyelniük kell (két én motívum: az aktív nappali és az elemző éjszakai...)

Számadás

- A versciklus főként **lét- és önértelmező verseket** tartalmaz. A költő szembenéz a halállal, és a „miért élünk?” kérdésére keresi a választ. Centrumában a gyakran temetésen is szavalt **Halotti beszéd** helyezkedik el. Leghíresebb sorai így hangzanak: *„Okuljatok mindannyian e példán. /Ilyen az ember. Egyedüli példány./ Nem élt belőle több és most sem él/ s mint fán se nő egyforma két levél,/ a nagy időn se lesz hozzá hasonló ”*
- A mű **arról szól, hogy minden ember megismételhetetlen csoda**, ezért mindannyiunk halálával felmérhetetlen veszteség, fokozhatatlan tragédia következik be. De vajon miként értelmezzük az idézet első sorát? **Mit okulhatunk a halálból? Mire figyelmeztet bennünket az élet vége?**
- Egyrészt arra, hogy **közeledjünk nyitott szívvel a másik emberhez**, vegyük észre benne azt, ami egyéni, nemes és értékes. Másrészt arra: „ritka” és „egyetlen” **életünket meg kell töltenünk tartalommal**, hiszen eltékozolt értékeinket már soha semmi nem pótolhatja
- Németh G. Béla szerint 3 szerep, 3 magatartásforma dominál a ciklusban

Éljünk nyitottan! 1

- **Éljünk nyitottan, vegyük észre a világ szépségeit!** – sugallja a Hajnali részegség, amelyet a Korunk című folyóirat 2000-es szavazásán a 20. század legszebb magyar versének választottak az irodalmárok



- Ezt sejteti a **cím** is, amelyben a „részegség” valójában ámulatot, áhítatot, emelkedett lélekállapotot takar
- A verset műfajilag egyszerre nevezhetjük **hosszúversnek** és **rapszódiának**. Előbbihez terjedelme s az erőteljes gondolatiság okán sorolhatjuk, utóbbihoz pedig azért, mert a gondolatok meglehetősen szeszélyesen, csapongón követik egymást, s mindez kihat az időmértékes elvű lazított szabadvers megformálására is (hangnemváltások, soráthajlások stb.).

Éljünk nyitottan! 2

- A mű a **vallomásos** költeményekre emlékeztet, a lírai én egyik barátjának számol be élményéről. Ugyanakkor a vége felé **önmegszólításba vált**; azt sugallja: **meg kell változtatnunk, teljesebbé kell formálnunk életünket**
- Szerkezetileg négy részre tagolható. **Az első strófa rögzíti a vershelyzetet**: a beszélő hajnalban nem tud elaludni, ezért kinéz az ablakon. Előbb a szemközti házakra tekint, s maga elé képzei az ott lakókat (2-3. strófa) **Korlátolt és mulandó az ő világuk** – húzza alá a doboz-metafora, valamint a ketrec és az ól-hasonlat
- Ezzel kerül szembe a harmadik szerkezeti egység (4–8. versszak), melyben az eget tanulmányozza a lírai alany. Egy **csodálatos bál befejezéseként** mutatja be a napfelkeltét, s a házigazda, a hold éppen vendégeit, a csillagokat búcsúztatja
- A negyedik, az utolsó egység (9–11. versszak) az élményből levonható következtetéseket taglalja. Kiderül ebből, hogy a lírai én immár önmagára és a világra is másként tekint. **Saját feladatát a világ szépségeire való rácsodálkozásban, a nyitottságban jelöli meg**

Műveljük kertjeinket!

- **A sztoikus ember vilásképe,** személyiségének egységét és méltóságát a tisztességesen elvégzett munkában meglelő erkölcsisége **rajzolódik ki a Marcus Aureliushoz című ódában.**
- A költő hősként tekint a filozófus császárra s mindazokra, akik öncsalás nélkül néznek szembe a lét rettenetével, ám igazi arcukat álarc mögé rejtve „*mosolyogva tanulják a túrést*” – teszik a kötelességüket.

- A beszélő A római Capitoliumon található szoborhoz beszél. A fő stíluseszköz az ellentét (pld. „koldus imperátor”)



A halál megszabadít a szenvedéstől!

*Amit ma tartok, azt elejtem,
amit ma tudtam, elfelejtem,
az arcomat kezembe rejtem
s elnyúlok az üres sötétben,
a mélyen-áramló delejben.*

*Annál, mi van, a semmi ősebb,
még énnekem is ismerősebb,
rossz sem lehet, mivel erősebb
és tartósabb is, mint az élet,
mely vérrel ázott és merő seb.*

*Szokatlan-új itt ez a köntös,
pár évre szóló, szűk, de göncös,
rossz gúnya, melyet a könny öntöz,
beh otthonos lesz majd a régi,
a végtelen, a bő, közömbös.*

*Én is öröktől ebbe voltam,
a semmiségre ráomoltam,
míg nem javultam és romoltam,
tanulni sem kell, tudjuk ezt rég:
eltünni és feküdni holtan.*

*Ha félsz, a másvilágba írd át,
verd a halottak néma sírját,
tudd meg konok nyugalmuk ídját,
de nem felelnek, úgy felelnek,
bírnak mi is, ha ők kibírják.*

*Pajtás, dalolj hát, mondd utánam:
Mi volt a mi bajunk korábban,
hogyan jártunk a föld porában?
Mi fáj szivednek és szívemnek
Caesar, Napoleon korában?*

- Az **Ének a Semmiről** című vers azt a Kosztolányit idézi emlékezetünkbe, aki még a halálos ágyán is képes volt játékos iróniával viszonyulni a tragikumhoz. Aki így üdvözölte hölgylátogatóit: „Gézcsókom”
- Az élet szenvedés, ezért jobb visszatérni igazi otthonunkba: a Semmibe; mindenki elviselte a halált, miért ne bíránánk ki mi is – fogalmazhatjuk meg alapgondolatait
- E különleges, nagy mű is azt igazolja, hogy a műalkotássá lett szó mágikus erővel rendelkezik, s létszorongást oldó varázsigéket képes bűvölni a közhelyekből is

Három őszi vers

- A halál és az életszeretet szembeállítása jellemzi a Számadás legtöbb alkotását. Így a Negyven pillanatkép **Októberi táját**:

*Piros levéltől vérző venyigék.
A sárga csöndben lázas vallomások.
Szavak. Kiáltó, lángoló igék.*

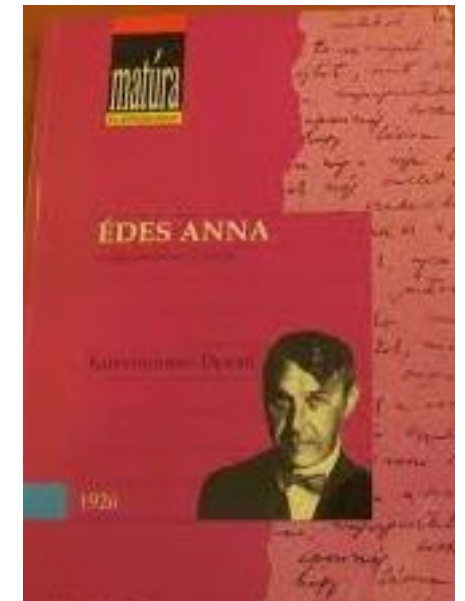
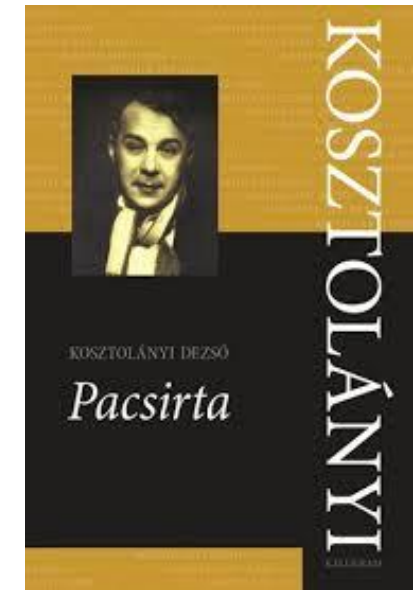
- A száradó **szőlővesszők az elmúlás elleni lázadást szimbolizálják**: szenvednek („vérző”) és isteni tanításként tiltakoznak („igék”). Mindhiába. Eltűnnek a „sárga” csöndbe”

- Az **Őszi reggeli** és a **Vörös hervadás** nemcsak az elmúlás ellen tiltakozik, de arra is rávilágít: **akkor eszmélünk rá igazán az élet szépségeire, amikor végességünket felismerjük**. A szépség és a tragikum összekapcsolása érzékelteti ezt:

- *„A pompa ez, részvéttelen, derült,/ magába-forduló tökéletesség./ Jobb volna élni. Ámde túl a fák már/ aranykezükkel intenek nekem.”*
- *„Erdő,/ dércsípte lombod ájultan vonaglik./ Meghalsz,/ reád lehellet a vörös hervadás./ De mért e vidám pompa?.../ Olyan jó nem élni?/ Örülsz?”*

Kosztolányi, a regényíró

- Mind a négy regényét az 1920-as években írta. A műfaj előtérbe kerülését egyik interjújában azzal indokolja: képes már kívülről, objektívan tekinteni a világra
- De összefügg mélylélektani érdeklődésével is. Úgy véli: a személyiség lényegét, sorsának magyarázatát a tudatalatti hordozza, s ezt a regényben lehet a legmélyebben ábrázolni
- Poétikai következményei is vannak ennek. Mivel a szereplők számára is titok saját lelkük, nem használ belső monológot, sőt szabad függő beszédet is ritkán – a tárgyias elbeszélésmód dominál



Néró, a véres költő (1922)

- Az első regény egy év múlva már németül is megjelent, s Thomas Mann írt hozzá előszót. Több regénytípusba is besorolható:
 - **Történelmi regényként** művészien idézi meg a kort, s jeleníti meg hangulatát
 - **Lélektani regényként** a hatalom és a művészet konfliktusát mutatja be. A dilettáns Nérót kisebbségi érzése hajszolja zsarnokságba. Ebből kiindulva akár **kulcsregényt** is láthatunk benne, bár ez mára elhomályosult
- Király István szerint a Néró mindenekelőtt **a létabszurditás regénye**. Néró megcsömörlött az élettől, céltalannak és értelmetlennek látja. Ez hajtja előre, hogy új és új szerepekben próbálja ki magát
 - Előbb „költő” lesz. Azt reméli, a szenvedés kimondása enyhülést hoz
 - Majd véreskezű gyilkossá válik. Szerinte ez is művészet: megállítja a pillanatot és legyőzi a halált
 - Törekvése teljes kudarc: szerepei között elveszíti önmagát

Pacsirta (1924)

- **A történet egy hetet fog át:** 1899. szeptember 1-jén indul és szeptember 8-án, pénteken éjfél után fejeződik be
- **Egy sárszegi dzsentrifamília áll a középpontban:** Vajkay Ákos ny. megyei levéltáros, a felesége és lányuk, a címszereplő, aki csúnyasága miatt pártában maradt. Ez nagy terhet jelent számukra, de elviselik, alig járnak el otthonról
- Szeptember első hete azonban változást hoz. **Pacsirta a tarkövi rokonokhoz utazik, s a szülők előtt kinyílik a világ:** vendégőben esznek, a színházban megnézik a Gésákat, **rég elfeledett örömeiket élnek újra**
- Csütörtökön Vajkayné asszonyzsúrra megy, **Vajkay Ákos** pedig a kaszinóba kártyázni a helyi úri társasággal, a „párducokkal”. Jól érzi magát, nyer, mint régen. Iszik, lerészegedik, s **otthon kiönti a szívét** feleségének. Azt mondja: *„Mi nem szeretjük őt. Gyűlöljük őt. Utáljuk...”* Hiszen megkeseríti az életüket, és ő is csak szenved szegény...
- **Felesége pontról pontra megcáfolja szavait.** Elmondja: igenis szeretik Pacsirtát, de többet nem tudnak érte tenni. Csak imádkozhatnak érte, önmagukért
- Másnap este érkezik meg Pacsirta. Az állomáson várják, s az élet visszakerül a régi kerékvágásba

Műfaj és téma

- Az alkotás egyszerre **több regénytípusba** is besorolható. Ezek kiegészítik egymást, rájuk tekintve a mű más-más jelentésrétegét állíthatjuk a középpontba
 - **Krízisregényként** egy család, egy életforma és mentalitás válságát jeleníti meg – ezért akár a kettős Monarchia végvonalását is jelképezheti
 - **Lélektani regényként** fontos szerepet szán a tudatalattinak a sorsok alakításában
 - **Társadalmi regényként** mindenekelőtt az elmaradottságot, a „magyar Ugar” problémáját tematizálja

- A krízisregényben **egy váratlan esemény kizökkenti megszokott medréből az életet**. Az új helyzetben a szereplők rejtett vonásai is megmutatkoznak. Ez történik itt is
- Lélektani regényként a mű a freudizmus felől érthető meg. **Az apa részegsége az elfojtott tudatalattit hozza felszínre**. Eddig személyiségét a felettes én uralta, az ital hatására azonban feltörnek addig visszaszorított indulatai
- **Ami azonban a lélekbúvár szemüvegén át nézve igazság, erkölcsileg hazugság**. Ezt bizonyítják az anya szavai. S ez a fontosabb: az embernek le kell tudnia győzni önmagát, a **keresztény szeretetnek vissza kell üznie az alantas indulatokat a lélek alvilágába**. **Ez a mű végkicsengése**

Társadalmi regény

- A *Pacsirta* részletesen bemutatja a főszereplőt körülvevő miliőt is, sok egyénített szereplője van
- **A kisváros regénye is: a magyar elmaradottságé**, provincializmusé, amit a kor több kitűnő műve megjelenít (pl. Móricz: *Az Isten háta mögött*, Úri muri, Török Gyula: *A porban*, Kaffka Margit: *Színek és évek*)



- A cselekmény helyszíne, a Szabadkáról mintázott **Sárszeg a provincializmus jelképe** lesz. Mi jellemzi ezt?
 - Egyrészt az **értékhiány és a szűklátókörűség**. Rónay György írja: „*A tett ebben a világban: a részegség. A nagy esemény: egy-egy hatalmas mulatozás*” Ezt képviseli az úri társaság, a párducok
 - Másrészt a **céltalanság, a belső üresség**. Ez oka is az előzőnek, s bár az üres frázisok eltakarják, jól tetten érhető. Még a Figarót olvasó, „*európai műveltségű férfi*”, Sárevits is ide tartozik; neve beszédes, öncélú műveltségével ő is Sárszeg tartozéka

Aranysárkány (1926)

- A főszereplő Novák Antal 44 éves matematika-fizika szakos tanár, a gimnázium büszkesége. Sárszegen él lányával, Hildával. Érettségi előtt álló osztálya sok gondot okoz neki, különösen a legrosszabb tanuló, Liszner Vili. Az is bántja, hogy lányával, Hildával sem bír; a lány hazudik neki, s kiderül az is, hogy az osztályába járó Csajkás Tibor szeretője
- Az érettségien a tanár kénytelen megbuktatni Lisznert. A bankettről hazafelé menet pedig két sötét alak támadja meg, és rettenetesen összeverik. Egyikükben felismeri Lisznert. Hazaérve Hilda levele várja: megszökött Tiborral

- Novákot teljesen összetörik ezek a csapások, és amikor az Ostor című zuglap kitergegeti magánéletét, öngyilkosságot követ el a tanári szobában



Aranysárkány. A Karinthy színház előadása

Műfaj, mondanivaló

- Nagyszerű társadalmi és lélektani regény az Aranysárkány is. De mindenekelőtt **anti-nevelési regény**.
- Novák Antal a felvilágosodás örököse. Nem véletlen, hogy természettudományos tantárgyakat oktat: hisz abban, hogy az ember nevelhető, harmonikus személyiséggé formálható
- Életkudarca mögött az elbeszélő tragikus világképe rejtezik. Beszédes, hogy felesége emlékezése szerint az író sírva alkotta meg

- A regény alapmondata szerint a nevelés eleve kudarcra ítélt: „Novák Antal **formálni akarta az életet, amely végtelen és esztelen**” ...
- Végtelen és esztelen, azaz kiszámíthatatlan és megmagyarázhatatlan. Nem a ráció irányítja, hanem a szenvedély: Novák Hilda esetében a szexuális vágy, Liszner Vilit illetően pedig az erőszak
- Öngyilkosságával Novák Antal nemcsak a saját életkudarcát ismeri be, hanem a nevelés csődjét is. Ezt szimbolizálja öngyilkosságának helyszíne, a tanári szoba

Az Édes Anna (1926) cselekménye, felépítése

- Az Édes Anna 20 fejezetből áll. A cselekmény 1919. július 31-én kezdődik és 1922 őszén fejeződik be
- 1. Az első és az utolsó fejezet (*Kun Béla elrepül*, illetve *Párbeszéd egy zöldkerítéses ház előtt*) értelmező szerepet tölt be; azt hangsúlyozza: a történelem eseményeit és az egyén szándékait nagyon nehéz megítélni
- 2. A regény második részében (2-6. fejezet) megismerkedünk a helyszínnel és a szereplőkkel (Víznyék, Moviszterék, Drumáék, Ficsorék)
- 3. A harmadik szerkezeti egység (7-10 fejezet) azt mutatja be, hogyan illeszkedik be új környezetébe Anna. „Tökéletes cseléd” válik belőle
- 4. Anna és Jancsi úrfi románca alkotja a negyedik egységet (11-14. fejezet)
- 5. A 15-18. fejezet Anna férjhezmenetelének megghiúsulásáról szól
- 6. A hatodik egység az ítélethozatal. Annát 15 év börtönre ítélik

Regénytípus és téma

- Az Édes Anna egyszerre több típusba is besorolható
 - **Társadalmi regényként** a mű a kommün bukása után kialakult léghőrt mutatja be Bp.-en
 - **Lélektani regényként** főként arról szól: miért lett gyilkossá Anna. Nincs könnyű dolgunk itt, hiszen maga sem tudja, miért ölte meg Vízynét (Vízny Kornélt nem akarta)



Törőcsik Mari és Mezey Mária Fábri Zoltán 1958-as filmjében

- Ám több motívumból is következtethetünk az Édes Anna lelkében lezajló folyamatokra. Ezek az otthontalanságra, a fokozatos elidegenedésre utalnak. Amikor Víznyékhez kerül, nem bírja a kámfor szagát, a „Kornél” név idegenül cseng a fülében... Nem tud kapcsolatot teremteni, mert más a nyelvi kódja, mint az úri világé. Fokozatos térvesztés, elmagányosodás jellemzi. Árva lesz, majd szülőfalujából a nagyvárosba kerül, ahol elszakítják a megszokott családtól, és idegen szerepet kényszerítenek rá. **Arra született, hogy szeretetet adjon, de megfosztják identitásától, ahogy Moviszter Miklós mondja: „gépet csináltak belőle”**
- Ez az identitásvesztés vezet el aztán a gyilkossághoz. A jót fojtják el benne, az szorul vissza a tudat alá, ám a döntő pillanatban felszínre tör, Anna bosszút áll – s a tökéletes cselédnek tökéletes a bosszúja is. Ahogy Király István megfogalmazta: **„Tette a jószág atomrobbanása”**

Példázat a létről

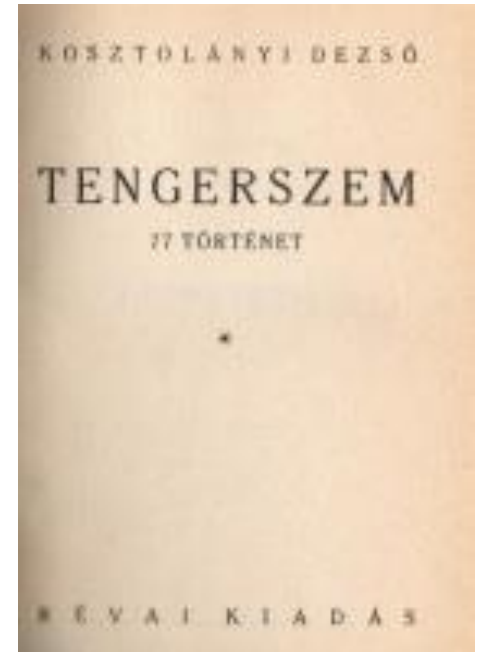
- **Lételméleti parabolaként** a „hogyan éljünk” kérdése áll a középpontban. A regény alapproblematikája az **érdekemberség és az értékemberség összeütközése**. Az **értékember** a „jobbá lenni” jegyében él; ő a **szerepetek tekinteti az élet legfőbb parancsának**. Az **érdekembert** a „jobban élni” vágya hajtja előre, ő **eszköznek** tekintti a másik embert
- A regény szereplőit is ebből kiindulva lehet csoportosítani. Vízy Kornél az **intézményembert** képviseli, hatalomban, pozícióban gondolkodik. Hasonlít hozzá Druma Szilárd is. Patikárius Jancsi **élvezetember**, számára a pénz és az általa megszerezhető örömök a legfontosabbak, Annára is „élvezeti cikként” tekint. Vízyné a **tulajdonember** megtestesítője – élete ürességét egy másik ember birtoklásával, „a tökéletes cseléd” megszerzésével igyekszik elfedni

- A műben két szereplő tekinthető **értékembernek**: Anna és Moviszter Miklós. Anna ugyan sok szempontból ösztönlény, munkaszeretete és a benne élő szeretetvágy azonban a többiek fölé emeli. Moviszter Miklós pedig szavaival is kiemeli az élet legfőbb parancsát: a másik ember felé irányuló irgalmat, keresztény szeretetet
- Az alkotás **névadása** is érzékelteti az értékember és az érdekember között feszülő ellentétet. Édes Anna neve felidézi az egyik legszebb magyar szót (édesanya), de benne van az „adna” kifejezés is. Moviszter Miklós neve egyfelől humanista hangzású (magiszter), másrészt Szent Miklósra utal. Az **érdekemberek** neve negatív csengésű; ürességet (Vízy) vagy más negatív jellemvonást idéz, mint Druma Szilárdé, akinek vezetéknéve a dumát és a druzsát juttattja eszünkbe

A novellista Kosztolányi

- Pályáját végigkíséri ez a műfaj. Életében 11 novelláskötete jelent meg. Már induláskor teljes fegyverzetben áll előttünk, a legtöbb kiemelkedő alkotás az 1930-as években születik
- Középpontjukban többnyire **lélektani probléma áll, amely megvilágítja a kor társadalmát is**
- Az elbeszélő titokzatos személyként tekint az **emberre**, akinek **lényege szinte megfejthetetlen**. E titkot fürkészik novellái, amelyek leggyakrabban tárgyiasak: a szereplők tettei és szavai dominálnak

- Az elbeszélő ritkán él kommentárral, helyette **a stílussal minősít**: nagy szerepe lehet egyetlen szónak vagy kifejezésnek. Kevéssel sokat mond, a **közlés optimuma** jellemzi írásait
- Erre utal egyik kötetének címe (Tengerszem, 1936), amelyről Schöplín Aladár így írt: *„Mindig marad valami homályos, megfejthetetlen... Az emberi élet megvilágított felszíne alatt sötét hatalmak vannak elbujva...”*



Fürdés

- A novella az apa és a gyermek kapcsolatát állítja a középpontba. A Balatonnál nyaral a család. Suhajda eltiltja a fürdéstől latinból megbukott 12 éves fiát, mert nem készül elég szorgalmasan a pótvizsgára



Szirtes Ádám és Vass Éva Ranódy László filmjében (1975)

- Az anya rábeszélésére aztán mégis magával viszi a strandra, és önfeledten dobálja a vízbe az ügyesen úszó fiút. Jancsi egyszer a víz alatt marad. Kétségbeesetten keresik, de már holtan kerül elő
- Ki vagy mi okozza a tragédiát? Az elbeszélés érzékelteti: hiába szereti Suhajda a fiát, mivel nem akarja és nem tudja kimutatni, Jancsi fél tőle. **A szeretetet rosszul értelmező apaszerep okozza a kispolgári család tragédiáját**
- Mindez a korra jellemző tekintélyelvű nevelés veszélyeire is figyelmeztet

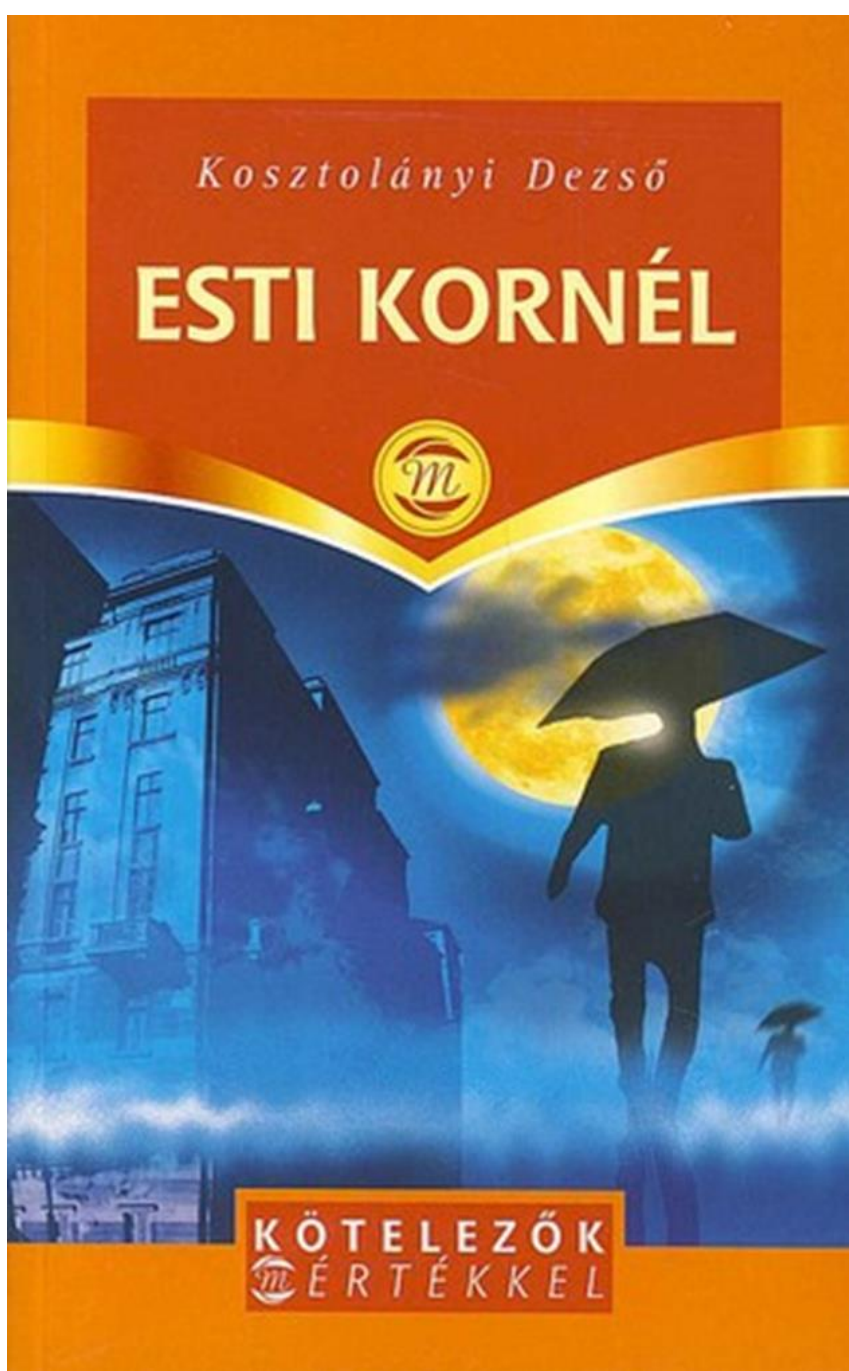
A kulcs

- A kisgimnazista Takács Pista kishivatalnok édesapja véletlenül magával viszi a kamrakulcsot. Fia így végre eljuthat a hivatalba, amely messze van a benne élő képtől
- Az elbeszélő a stílussal is érzékelteti a rá váró csalódást: A hivatalt „kongó folyosók”, „homályos átjáró” jellemzik. A munkájuk fölött „görnyedező”, „körmölő” hivatalnokok pedig „be vannak zárva, mint a rabok”
- Az igazi megrendülést azonban az apával való találkozás hozza. Ő először szégyenét palástolandó korholja, majd főnökéhez csatlakozva dicséri
- A mű **kisember-problematikához** kapcsolódik, amelyet Gogol indított útjára A köpönyeggel. **Azt világítja meg, hogy a lélekölő hivatali munka és a rangkórság miként öli meg a lelket, torzítja el az emberi kapcsolatokat**, ahol az apa még a gyermekéről formált véleményét is a főnökéhez igazítja. Beavatás is. Az élmény romba dönti a fiú álmvilágát, amelynek legszilárdabb tartóoszlopa a saját édesapja volt
- A novella különleges művészi erejét mély lélektani realizmusának és a megformálás minőségének köszönheti. A közlés optimuma hatja át minden sorát

Három kis műremek

- **A hatalom és az igazság feloldhatatlan konfliktusát jeleníti meg a Paulina.** A kis rabszolgalányt igaztalanul vádolják meg lopással, s amikor a római császár katonái az őrszobára viszik, fölháborodásában felferi az éjszakát...
- A tárgyias műben nincs kommentár. Az eseménysort a sztoikus bölcs és a költő párbeszéde értelmezi. „*Minden indulat nevetséges*” – mondja az előző. „*Minden indulat fönséges*” – hangsúlyozza a költő. Nyitva marad a kérdés, meddig érdemes elmennünk igazunk védelmében

- **Az idő múlására való ráeszmélés áll Az öreg barackfa középpontjában.** Az idő előtt kivágott fában magára ismer a jómódú középkorú házaspár. Tárgyias elbeszélés ez is, csak a végén pillanthatunk lelkükbe
- **A Házi dolgozat két témát bont ki: egy nyelvfilozófiát és egy társadalmat.** Egyfelől úgy véli, hogy a művészi kifejezés lehetőségei is korlátozottak. Másfelől azt érzékelteti: ha boldogulni akarunk, meg kell tanulnunk hazudni, azaz kompromisszumokat kötni, megfelelni az elvárásoknak



- Az Esti Kornél-novellák 1925 és 1936 között keletkeztek. 1933-ban külön könyvben jelent meg a 18 novellából álló **Esti Kornél**, a 17 elbeszélést tartalmazó **Esti Kornél kalandjait** pedig a Tengerszem című kötetben adták ki
- Esti Kornél a szerző alakmása, megteremtésével mintegy megsokszorozza önmagát, művészi szöveggé formálja életlehetőségeit
- Esti metaforikusan és egzisztenciálisan azonos a szerzővel, akár Szindbád Krúdyval: azaz hasonlít hozzá és ugyanazok a létproblémák foglalkoztatják. Esti vagy főszereplő, vagy elbeszélő, az ő nézőpontja uralkodik
- Történeteik közül a halálról szólók a legemlékezetesebbek

Villamosutazás

- Az Esti Kornél utolsó, 18. fejezete *„egy közönséges villamosútról ad megrázó leírást, és elbúcsúzik az olvasótól”*
- **Műfaja példázat**; az utazás mélyebb igazságot világít meg: **könyörtelen létharcként mutatja be az életet, ahol az egyén tetteit az önzés és a másik ember iránti gyűlölet irányítja**
- A cél, a kényelmes ablakülés a társadalmi felemelkedést, a karriert, szimbolizálja

- Az alkotás kulcsmondata: *„Nagy út várt rám: okvetlenül meg kellett érkezennem”*. Innen nézve **a mű témája a jobban élni – jobbá lenni dilemmája**
- Mi olyan fontos Esti számára? A „Hogyan éljünk?” – kérdésére kell megtalálnia a választ
- S meg is leli. A halálra utaló befejezés azt érzékelteti: Ne így! Ne önzőn, **hanem a szeretet, a „jobbá lenni” jegyében. Ezért fontos a kék szemű nő. Ő** erőt ad a küzdelemhez, ugyanakkor szem elől téveszti a harc hevében. Talán rá, az emberi kapcsolatokra kellett volna figyelnie, nem az ablakülésre...

Az utolsó fölolvadás

- A novella az Esti Kornél kalandjai című kötetben található. Egy vidéki városba utazik a címszereplő író-olvasó találkozóra
- Az állomásról a szállodába viszik, ahol előbb a liftben, majd a folyosón tapasztal érdekes dolgokat: a felvonó percekig nyargal fölfelé, a folyosó pedig nem akar véget érni, amit tükörnek gondol, valóság lesz
- Rosszul lesz, s hiába hívnak orvost, meghal

- A novellában a valószerű és a látomásos elemek keverednek. Négy motívum vihet közel hozzá:
 - Közülük **tükör** a művészet jelképe, a mű az író (lehetséges) halálát beszéli el („*nézi magát a tükörben... pedig már nem is él*”)
 - Az **utazás** az életutat, a szállodában mint **labirintusban** való bolyongás az életben való eltévedést szimbolizálja
 - A negyedik, a **gyermek-motívum** nem a meghalásban, hanem a beszűkülésben, a gyermeki nyitottság eltűnésében jelöli meg az emberlét tragédiáját. Esti azért használja a morfiumot „*mert a földön meghalnak a gyermekek*”

Móricz Zsigmond élete

- Móricz Zsigmond (1879-1942)
Tiszacsécsén született tízgyermekes parasztcsaládban. Korán megismerte a nélkülözést...
- A gimnáziumot Debrecenben, Sáropatakon és Kisújszálláson végzi. A debreceni, majd a pesti egyetemen tanul, de abbahagyja tanulmányait
- Újságírásból, írásból él Budapesten. 1911-ben házat vesz Leányfaluban, itt tölti a nyarakat, 1937-ben pedig ide költözik. Agyvérzésben hal meg

- Első feleségével, Holics Eugéniával 20 évig él együtt, három lányuk születik. Halála után Simonyi Mária színésznőt veszi feleségül, 11 év után elválnak (1926-37). 1936-tól magához vesz egy árva lányt, Littkey Erzsébetet, több művének ihletőjét

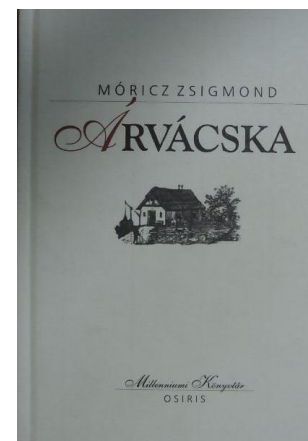
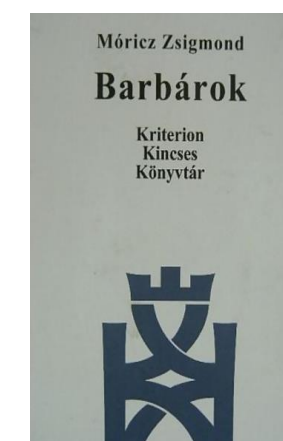
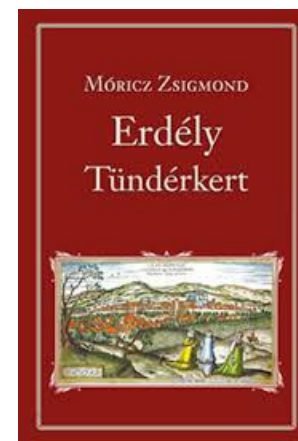
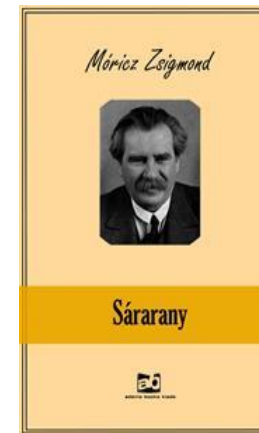


Móricz és neje elsőszülött lányukkal, Virággal 1909-ben

Irodalomtörténeti helye

- Móricz irodalmunk egyik legnagyobb regényírója és novellistája. Műveinek többsége az alföldi parasztságról és a vidéki nemességről, a dzsentirről szól
- Ábrázolásmódja realista, amely sokszor naturalizmusba hajlik. Erőteljes drámaiság jellemző rá, s rendszerint időrendben mondja el a történetet
- Gyakran él anekdotával, a szereplők lelkiállapotának megjelenítéséhez pedig sűrűn alkalmazza a szabad függő beszédet

- Legjelentősebb regényeit és novellásköteteit képekkel emeljük ki. Főként ezeket érintjük majd:



A novellista

- Móricz legtöbb novellája a parasztság sorsával foglalkozik. Két kötet emelkedik ki közülük: a **Hét krajcár** (1909) és a **Barbárok** (1932)



- A Hét krajcár címadó írása 1908-ban jelent meg a Nyugatban, rögtön figyelmet keltett
- E/1-es elbeszélője egy gyermekkori emléket idéz fel. Anya és fia 7 krajcár után kutat, hogy szappant vehessenek a mosáshoz. Nagy nevetés kíséri ezt, de csak 6 kerül elő. A háznál megjelenő koldus adja nekik a hetediket. Közben besötétedett. Lámpaolaj sincs, sötétben pedig nem lehet mosni... Az anya újra nevetni kezd, szájából vér folyik fia kezére
- **A nevetést a sírással, a komikumot tragikummal összekapcsoló mű láncolatosnak mutatja be a nyomort, szemléleti újszerűsége pedig abban rejlik, hogy feladják büszkeségüket, a koldustól is elfogadják az alamizsnát**

Tragédia

- A Hét krajcár naturalisztikus novellái összekapcsolják a társadalmi státust (szegénység) az ösztönvilággal (életösztön, fajfenntartás)
- A **Csipkés Komárominében** a kettő keresztezi egymást. A gazdagparaszt gyermektelen felesége az ifjú református lelkészt nézi ki „apának”. Csakhogy a tiszteletes szegény családból származik, és gyűlöli az öntelt zsírosparasztokat. Az asszony viszont nagyon vonzó, s amikor felkeresi, nem tud ellenállni...
- A Tragédia főszereplője Kis János esetében a két motívum erősíti egymást. Nemcsak lázad a dölyfös Sarudy ellen, hanem egyszer úgy istenigazából jól is akar lakni...
- Drámai novella ez: az **expozicióban** Kis Jánost és fiát ismerjük meg. A **bonyodalmat a meghívás jelenti**. A **kibontakozásban** nő a feszültség, érezzük: a főszereplő az élete árán is végrehajtja, amit vállalt (50 töltött káposzta). Hamar elérkezünk a **válsághoz** és a **tragédiához**: Kis János megfullad egy húsdarabtól, de *„senki sem vette észre, hogy eltűnt”...*

Tipikus vagy egyedi

- Kis János tucatneve és külseje arra utal, hogy tipikus szegényparaszt, holott ennek épp az ellenkezője igaz. **Egyedi figura, nem típus**, nem olyan mint társai
- Naturalista vonás ez, csakúgy mint jelleme: a létezés vegetatív szintjén áll, az ösztönei irányítják. Csak az evésre tud gondolni, ez határozza meg emlékeit (ld. apja halála, esküvője) és ez szabja meg vágyait. Groteszk figura: célja nevetséges, ugyanakkor félelmetes, hogy mindent megtesz érte

- Sorsa tragikomikus. Halála nem megrendítő értékvesztés. Nem is erre utal a cím, hanem arra, hogy a szegényparasztal senki sem törődik
- Íme a **kisembersors naturalista megformálása** a nagy magyar Alföldön



Szegény emberek (1916)

- Irodalmunk talán legmegrázóbb háborúellenes elbeszélése ez. A történet 1916 késő őszén néhány óra alatt pereg le egy alföldi faluban. Huszonhat hónapi frontszolgálat után ide tér haza a főszereplő, hogy 28 nap alatt megkeresse felesége s három gyermeke számára a télirevalót, s visszafizesse a kölcsönt. Mindez azonban lehetetlen. Ezért úgy dönt, kirabolja Vargáékat. Azt hiszi, senki sincs náluk otthon, ám a házban három gyermek is tartózkodik: Vargáék kislánya és kisbabája, valamint a szomszéd bakfis lány, aki vigyáz rájuk. Láttukra először megtorpan a gyilkoláshoz szokott katona, majd, akár a fronton, itt is akcióba lép. A nagyobbik lányt vasvillával nyakon szúrja, a kisebbiknek a torkát metszi át a kenyérszelő késsel. Csak a kisbabát nem bántja; neki még a cumit is a szájába adja.
- Csekélyke zsákmányából először adósságát törleszti, majd beszámol feleségének a tettről, s vele együtt indul a közeli város piacára. Utközben látomásai vannak. Előbb az ellenséget, a muszkát véli fölfedezni a másik parton, utóbb a szegények igazi ellenlábását: a gazdagokat. Felesége döbbenten tekint félig megtérbolyodott férjére. „Siratja a régi urát”, de azt is látja, hitvese immár megbánta tettét – gyötri a félelem és a lelkipurdalás. Mint kiderül, igaza van. A katona csak egy ásót s gyermekeinek mézeskalácsot vesz a vásárban, a többi pénzt hazafelé a vízbe dobja. Odahaza már csendőrök várnak rá...

Téma, mondanivaló

- Ennyi dióhéjban a cselekmény. Önmagában is megrázó, ám mélységet az ad neki, ahogyan az író elbeszéli. Nincs kommentár, s a mű minden eleme az ábrázolás hitelét erősíti: a tájszólás, a katonai szakkifejezések, a főszereplő nevének elhallgatása...
- Belülről mutat meg itt Móricz egy rablógyilkossá lett falusi fiatalembert, mégpedig úgy, hogy **sorsából megértjük a kor egészét**: a falu kisvilágát éppúgy, mint a háborúba ájult nagyvilágot
- Látomásai az öldöklés céltalanságára és az egyszerű katona kiszolgáltatottságára világítanak rá. Otthoni élményeiből pedig megsejtjük a háttérországban élők tájékozatlanságát vagy érzéketlenségét, nyomorát vagy haszonlesését

- Üzenete: **a háború minden értéket elpusztít**. Magát a nagybetűs Embert is – a bennünket Istenhez emelő erkölcsöt, humánusot roncsolja szét. **Ezt példázza megrázó erővel a főszereplő sorsa, amely a borzalmas gyilkosság ellenére is megindító**. Felesége utal rá, milyen derék ember volt ő korábban. Látjuk szerető apaként, aki már első éjszaka játékkordét készít gyermekeinek. Látjuk, amint rajongva szalad hozzá fia: „- *Édesapám*.” S látjuk összeroppanni; csak egy eredendően emberséges ember érkezik el ily hamar a bűnbánathoz.
- Meg a fölismeréshez, hogy **a háború legnyomorultabb áldozatai mindig a szegény emberek**. Egyetemesebben: A felül lévők felelőtlenségének mindenkor az alul lévők az igazi kárvallottjai.



- A Barbárok novelláiban a szegényparasztság ijesztő elmaradottságára kerül a hangsúly. **A kondás legszennesebb** inge című alkotásban a babona (ti. hogy a kondás legszennesebb ingén pihenve gyógyulhat meg) a földre ásva megfázott kisgyermek halálát okozza, s az anya még ekkor sem jön rá az igazságra, hanem az uraság feleségét hibáztatja, aki segíteni akar a gyermekén
- A **Barbárok** a magyar irodalom egyik legmegrendítőbb novellája. Középpontjában a ridegpásztorok világának elmaradottsága áll. Ez a kultúrától elzárt világ félelmetes és veszélyes – hangsúlyozza a cím, amely végszóként a vizsgálóbíró szájából is elhangzik

Szerkezet és téma

- A mű szerkezetére a **tökéletes hármasság jellemző**. Részei: I. 1. Bodri juhász a pusztán 2. „Vendégek” 3. A gyilkosság. II. 1. Az asszony kijövedele 2. A keresés 3. A felfedezés. III. 1. A teljes tagadás 2. Az öv 3. A beismerés.
- Az első és az utolsó rész rövid idő alatt egyetlen helyszínen játszódik, a középső több helyszínen, jó egy esztendő alatt



- A novella a sorsfordulatot összekapcsolja egy **tárgyasult szimbólummal**. Ez a rézzel kivert öv, amely előbb a gyilkosság ürügye, aztán bizonyíték, végül a beismerés eszköze, hiszen a veres juhász Bodri lelkét látja benne
- Az alkotás **sokat merít a népköltészetből**. Az első rész feszültsége a balladára, a második cselekménye és fordulatai a mesére emlékeztetnek. A stílust a közlés optimuma jellemzi (kevéssel sokat közöl): „- *No e megvan, - mondta a veres juhász - akkor ballagjunk.*”

A regényíró

- Móriczot korának magyar valósága érdekelte. A problémákat akarta minél mélyebben bemutatni, hogy megoldásuk szükségességére irányítsa a figyelmet
- Nagy hatással volt rá Ady költészete. Kisfia koporsója mellett olvasta a Vér és arany című kötetet, s később azt mondta róla: az ébresztette rá írói feladatára
- Problémavilága hasonlít Adyéra. Művei részletgazdagon, árnyaltan ábrázolják az Ugart, a „magyar Messiásokat”, akik szembefordulnak vele, s bemutatják a modern ember szerelemfelfogását is

Móricz legismertebb regényei

Sárarany, 1911

Az Isten háta mögött, 1911

Fáklya, 1918

Légy jó mindhalálig, 1920

Erdély című trilógia

(1. Tündérváros, 1922

2. A nagy fejedelem, 1934

3. A nap árnyéka, 1934)

Pillangó, 1925

Kivilágos kivirradtig, 1926

Úri muri, 1928

Rokonok, 1932

Életem regénye, 1939

Árvácska, 1941

Rózsa Sándor a lovát ugratja, 1941

Rózsa Sándor összevonja a szemöldökét, 1942



Tornyai János: Bús magyar sors

Az első két regény

- Móricz első regénye, a **Sárarany** (1909) Kiskarán, egy alföldi faluban játszódik, ahol évszázadok óta egyhangúan pereg az élet. Ezt töri meg Turi Dani erős egyéniségével, nagyra törő vágyaival. Gazdaként, férfiként is többet akar. Szűk neki a kiskarai határ, kevés a falu asszonya... Végül gyilkossá lesz...
- A naturalista színezetű alkotás címe arra utal, miként húzza magához a népi tehetséget a magyar Ugar, az aranyat a sár. Ugyanakkor az ösztönös „népi hőst” is bírálja fékezhetetlen indulatai, tisztázatlan eszméi miatt
- Második regénye, az **Isten háta mögött** (1911) egy felvidéki kisvárosban, Ilosván játszódik. Címe az elmaradottságra utal
- Naturalisztikus mű ez is, nincs főszereplő, **miliórajzot ad**. A szereplők cselekedeteit az ösztönök irányítják (evés, ivás, szeretkezés), hiányoznak a tartalmas emberi kapcsolatok
- Csupán a fiatal albíró és a gimnazista Veres Laci kivétel ez alól. Előbbi meghal, az utóbbi sorsa nyitott marad
- A mű erőteljesen **rájátszik Flaubert Bovaryné című regényére**, mérhetetlenül nagyobbak mutatja be a magyar provincializmust, mint a franciát

A fáklya, Légy jó mindhalálig

- Móricz egyetlen regényt írt a világháború alatt: **A fáklyát**. Főszereplője, Matolcsy Miklós vívódó hős. A fiatal református lelkész fáklyája akar lenni népének, ám hamar észreveszi, nincs ereje a feladathoz: lehúzza környezete is, de eszméi is bizonytalanok. Halálában magasztosul fel



Szemethy Imre:
A magyar
Messiások, 1977

- A **Légy jó mindhalálig** Debrecenben játszódik az 1890-es évek elején. Főszereplőjét, Nyilas Misit a Kollégium diákjaként több megaláztatás éri. Az ő lelkébe vetíti ki az író 1919-ben elszenvedett meghurcoltatását
- Mondanivalóját címe is érzékelteti: Légy jó mindhalálig! - azaz minden körülmények között ki kell állnunk az örök értékekért

Tündéerkert

- Az Erdély trilógia első **darabja az egyik legjobb magyar történelmi regény**. A 17. század elején játszódik Erdélyben Báthory Gábor uralkodása alatt (1608-1613)
- A belső megpróbáltatások és a külháborúk keserű kora ez. A féktelenül indulatos, gátlástalan fejedelem magára haragítja a magyar urakat. Csellel elfoglalja a szászok fővárosát, Nagyszebent, 147 polgárát teljes vagyonvesztésre ítéli. Megtámadja Havasalföldet, ahonnan a szultán parancsolja vissza... Végül barátja, Bethlen Gábor téteti le a trónról, és kedvelt hajdúi mérsárolják le...
- A regényhez Móricz könyvtárnyi irodalmat dolgozott föl. Híven követi a történelem eseményeit, *„az adatokat telíti élettel... hatalmas és lenyűgöző valószerűséggel”* (Rónay György)
- Stílusát így jellemzi Czine Mihály: *„A magyar nyelv minden lehetőségét felmutatja művében, a hajdúk darabos, súlyos katonanyelvét, erdélyi urak ékes szavát, a cikornyás szász beszédet, lírai lágyságokat, zordon fenségeket; – a beszéddel való jellemzésnek talán itt a legnagyobb művésze”*

A Tündérkert témája, mondanivalója

- Móricz azért fordul a történelemhez, hogy jobban megértse a Trianonban szétdarabolt ország sorsát. **Mi vezetett a tragédiához? Milyen utat válasszon a magyarság?** – ezek a kérdések foglalkoztatják
- A választ az egész trilógia adja meg (amelynek második és harmadik része Bethlen Gábort állítja a centrumba). Innen nézve Báthory is, Bethlen is a nemzet egy-egy lehetőségét jeleníti meg. Többen úgy vélik, a nagyhatalmi mámorban Erdélyt lánggra lobbantó Báthory a **forradalmi**, a békés fejlődés mellett síkra szálló Bethlen a **reform-utat** képviseli (Király István, Tóth Dezső)
- Az értelmezés helytálló, de épül rá egy másik, egyetemesebb is. Nagy Miklós úgy véli, **Móricz a magyarság két ősi típusát, jelképét rajzolja meg:** *„A Báthory Gáborok, Koppányok az ősi, keletről hozott életmódért rajonganak, elutasítják a nyugati polgárosodást. Velük szemben nagyszabású átalakítást, a fejlődő Európához történő bölcs alkalmazkodást hirdetnek a Bethlenek, Szt. Istvánok.”*

Úri muri

- **Tündérkertté varázsolható-e Magyarország? Megvalósítható-e ez a nemesi középosztály, a dzsenti vezetésével?** – ez a kérdés áll Móricz három regényének centrumában (Kivilágos kivirradtig, Úri muri, Rokonok)
- Kiemelkedik közülük az Úri muri. Az életképszerű ábrázolás remeke ez, amely mesterien használja fel az anekdotát. E két sajátossággal teszi érzékletesebbé, többszólamúvá és sajátosan magyarrá a kritikai realista regényt

- A cselekmény egy alföldi kisvárosban játszódik. Az **expozió**ban három nemes, Borbírót, Csörgheő Csulit és Szachmáry Zoltánt ismerjük meg a Sárga rózsza vendéglőben



- A **bonyodalmat** a könyvügynök, Lekenczey Muki megjelése jelenti. Mulatozás mulatozást követ (**kibontakozás**), amelynek **tetőpontján** a gazdasági és magánéleti válságba került Szachmáry Zoltán felgyújtja tanyáját és mellbe lövi magát (**megoldás**)

A jellemeik rendszere

- Az Úri muri 1896 júniusában a millenniumi ünnepségek idején játszódik 4 nap alatt. E háttér még inkább aláhúzza a problémákat
- A szereplők közül kiemelkedik **Szakhmáry Zoltán**, aki 347 holdas földjén megpróbált tündérkertet teremteni, de eldősodott, hitelezők ostromolják. Magánéletében, mint számos Móricz-hős, két nő között őrlődik, a feleség és a szerető, a „Boldogasszony” és a „Szépasszony” között. Szeretője elhagyja, ez is közrejátszik öngyilkosságában
- A Dunántúlról érkező **Lekenczey Muki** a kívülálló szemével kommentálja az Alföld elmaradottságát. Ő akár rezonőrnek, az író szócsövének is tekinthető
- A magyar Ugarban rejlő lehetőségeket, az eltékozolt értékeket leginkább az anekdotagyártásban felülmúlhatatlan **Csörgheő Csuliban** szemlélhetjük. Ő ugyan alig reflektál sorsára, mégis megéri ezt: korholja fiát, amiért ugyanolyan, mint ő volt hajdanán, nem a tanulás, hanem a csavargás jár fejében...

Problematika, poétikai megoldások

- A magyar Ugar, az ország elmaradottsága főként anekdotákban tárul elénk; a gazdaság és a kultúra problémái egyaránt megjelennek itt. Kiutat azonban nem mutat föl a mű, csupán a radikális változás szükségességére utal a végén (tűz)
- Hogy miért nem lehet megváltó Szachmáry és a hozzá hasonlók, azt a zsidó bankár, Lefkovics mondja ki a legvilágosabban, érzékeltetve a lehetőségeket is:

„No nézze kérem - mondta Lefkovits okosan -, maguk ilyenek, keresztények, ha valami nem sikerül rögtön, akkor már kétségbeesnek. Ez a különbség maguk között s mi köztünk, zsidók közt. Ha minékünk nem sikerül valami, újra kezdjük, s tízszer újra kezdjük. Még csak most fogott bele egy kicsit belterjesebb gazdálkodásba. Nem megy az úgy, hogy egy csapásra el lehessen törölni annyi száz esztendőnek a hibáját. Tessék csak dolgozni kitartóan, s meglesz az eredménye. Ha az első évben nem sikerül, majd sikerül a másodikban vagy harmadikban vagy a negyedikben.”

- A regényben alig van kommentár, a szereplői szólam kerül előtérbe, az egyenes beszéd (párbeszéd) és a szabad függő beszéd dominál. Ez nyitottabbá, modernebbé teszi az alkotást
- Csakúgy mint a cselekményt megvilágító jelképek. Közülük azok a legfontosabbak, amelyek az emberi és az állati világ párhuzamba állításával érzékeltetik a megrekedtséget: a nyitányban a legyek párzása utal a szexualitásra, a Csuli tanyáján sárban fetrengő kan az úri társaság lerészegedésére emlékeztet, Vasgyúró Palya visszaharapja a kutyát...

Árvácska

- **A regény ihletője Littkey Erzsébet, akit 1936-ban ismert meg Móricz.** Éjszaka a mai Szabadság hídon találkozott vele; épp végezni akart magával. Megmentette az öngyilkosságtól, megtudta, hogy lelencgyerek, ágyrajáró, s már annyival tartozik szállásadójának, hogy nem mer hazamenni
- A találkozásból tartós kapcsolat lett. Móricz magához vette, 1941-ben lányává fogadta. Littkey-Móricz Erzsébet 1916-1971-ig élt. Élettörténetének felhasználásával Móricz az Árvácska mellett 28 novellát írt (Csibe-novellák)

- Maga Móricz így vall az alkotásról: *„Irtóztató könyv, azt hiszem, de a fantáziának egy sora sincs benne. Ilyen könyvet még nem írtam. Ennek a legkisebb mondata is magából a nyers életből szállott fel, mint a mocsárból a kénes gőz.”*



Czinkóczi Zsuzsanna mint Árvácska Ranódy László 1976-ban rendezett filmjében.

Cselekmény, mondanivaló

- A történet a Kecskemét környéki tanyavilágban játszódik az 1920-as években. A főszereplő egy 7-8 év körüli lelenclány, akit az első család Csörének, a második Pöszének nevez, s csak később tudja meg igazi nevét: Állami Árvácska
- Csörét egymás után három család veszi magához: előbb a szegényparaszt Dudásék, majd a gazdagparaszt Szennyesék, végül a gépész Verőék. Más-más módon ugyan, de mindenütt kihasználják, bántalmazzák, megalázzák, csak az állami támogatás érdekli őket, iskolába sem járatják
- A cselekmény karácsonykor fejeződik be. Az édesanyját váró Árvácska kamrácskájában gyertyát gyújt; leég az egész ház. A tűz természetesen itt is jelképes: a gyökeres változás szükségességét jelzi
- A kisregényt zsoltárokra tagolta az író, hogy ezzel is érzékeltesse az égbekiáltó embertelenséget
- A mű torokszorító olvasmány. Indulatainkat a megdöbbentő tények hívják elő. A tárgyias előadásmódba ugyanakkor erőteljes líraiság is vegyül. „*Líraibb pátoszú regénye nincs modern irodalmunknak*” – írja róla Czine Mihály